

Nesaklausīt, nesaredzēt, iznīcināt

Armands Kalniņš, Latvijas Avīze (Kultūrzīmes), 15.05.2024.

Henrija Arāja iestudētā “Ugunsseja” Nacionālajā teātrī ir pārlicinošs solis režisora profesionalitātes attīstībā

Mariusa fon Maienburga lugu “Ugunsseja” Nacionālajā teātrī iestudējis Henrijs Arājs, viens no Latvijas Kultūras akadēmiju 2021. gadā beigušajiem trīspadsmit dramatiskā teātra režijas mākslas bakalauriem. Jauno režisoru studiju noslēguma darbus tolaik, pandēmijas ierobežojumu apstākļos, noskatīties bija sarežģīti, bet, ja tie nav redzēti, nevar novērtēt autoru talantīgumu un tāvad ieinteresēties par turpmāku sadarbību. Tiesa, "Dirty Deal Teatro" u. c. teātros vairākiem absolventiem piedāvāja t. s. otro iespēju. Daži jaunie ir turpinājuši samērā aktīvi iestudēt, citi diemžēl ne.

Henrijs Arājs darba iespēju ziņā ir veiksminieks, viņš jau studiju laikā pievērsa uzmanību ar oriģinalitāti un nevaldāmību, kas režisora profesijā ir būtiski. Režisora diplomdarbs – Patrika Zīskinda "Kontrabass" – tapa Dailes teātrī, pēc tam radīti divi iestudējumi Valmieras teātrī. “Ugunsseja” ir pārlicinošs solis profesionalitātes attīstībā, visai negants tematikas un formas ziņā.

Kā parasti svarīgs ir iestudējuma konteksts. Lugas autors ir nozīmīga vācu teātra personība. Fon Maienburga lugas publicētas kopš 1996. gada. Savukārt “Ugunsseja” ("Feuergesicht", 1997) tiek uzskatīta par vienu no viņa nozīmīgākajiem darbiem. Pēc ievērojamā vācu režisora Tomasa Ostermeiera uzaicinājuma mākslinieks darbojies Berlīnes slavenajā teātrī "Schaubühne am Lehniner Platz", no 2009. gada iestudē lugas, turklāt ne tikai savas, bet arī, piemēram, Majas Cades darbus (dramaturģes lugas inscenētas arī Jaunajā Rīgas teātri). Mariusam fon Maienburgam un Latvijas teātriem savstarpēji ir labi paveicies, jo, piemēram, Viesturs Meikšāns jau 2014.– 2015. gadā trijos mūsu teātros iestudēja izrādes pēc viņa lugām – "Apjukums", "Mācekļis" (to 2016. gadā filmā "Mocekļis" pārradīja Kirils Serebreņņikovs, sižetu pielāgojot Krievijas apstākļiem) un "Ainava un bars". Pēc satura izklāsta spriežot, aktuāls un trāpīgs arī Latvijā varētu būt viņa lugas "Nachtland" ("Nakts zeme"/"Nakts ainava", 2022) iestudējums.

Esmu bieži domājis par to, kāpēc modernā (kopumā – pat klasiskā) Rietumu dramaturģija tomēr pamaz parādās mūsu teātru repertuāros (ar dažiem izņēmumiem). Joprojām ir daudz kas tāds, kas faktiski nav zināms. Lai gan vismaz vairāk nekā trīsdesmit gadu laikā ir bijuši mēģinājumi pieradināt pie citiem žanriem/ stiliem (absurda dramaturģija, postdramatiskais teātris utt.), robi teātra izglītībā joprojām pastāv. Iespējas paplašināt uztveres robežas, protams, mazina arī teātru/ iestudējumu skaits valstī. Līdz ar to nav jābrīnās, ka daļa skatītāju savdabīgāku formu izrādes uztver ar aizdomām (jo nav "kā dzīvē"). Tāpēc ar gandarījumu jāuztver visi mēģinājumi dažādot repertuāru, kas gan nav jāuzskata par pašmērķi.

Tomēr kā vienmēr galvenais ir tas, ko izrāde vēsta. Pusaudzības sarežģījumi, (ne)pieaugšanas stāsti nav retums grāmatās, filmās vai izrādēs. Tomēr parasti tie iespaido, jo vairākums cilvēku labi atceras tā laika grūtības, rīcības pretrunīgumu, racionāli neizskaidrojamu uzvedību, arī ne visai gribētas izpausmes komunikācijā ar citiem.

Iestudējuma norāde – dekadentiskā drāma – attiecas uz visiem tā tēliem. Dekadence esot pagrimums, kas attiecināms uz morāli, likumiem, normām, sabiedrības "pamatiem". Ulda Anžes Tēvs un Evijas Krūzes Māte formāli/ārēji kopumā izskatās kā parasta ģimenīte, lai gan viņi ir ne visai ieinteresēti citos (ja domā par attiecību būtību). Vecāki ir izveidojuši ērtu rutīnu, kuru viņu bērni – Igora Šelegovska Kurts un Janas Ļisovas Olga – ar savām padsmiņnieku problēmām traucē. Vecā un jaunā paaudze šķietami dzird cita citu, pat atsaucas, bet saklausīt tomēr nespēj. Kaut kas gan būtu jādara, bet kas? Vai viss nevar pats par sevi norimties, kā tas ar daudziem pamazām notiek? Tēvs un Māte mēģina, bet sanāk visai greizi un pat komiski.

Vecākus raksturo dažas zīmīgas detaļas. Tēvs uzvelkas, lasot par sērijveida slepkavu. Vai apslāpētas vardarbības alkas? Māte, dēla pubertātes lietas risinot, iespējams, vācu brīvās ķermeņa kultūras ietekmēta, izspēlē tādu kā Edipa kompleksa vieglo, pašai ērto variantu, jo "viņi ir ģimene". Puikam sievietes kailums nāks par labu? Savdabīgi, ka, runājot tieši un atklāti, neizdodas īsta saruna.

Visai parasts, bet "riktīgs čalis", kolorīti komiski izveidots ir māsas Olgas draugs Pauls, kuru tēlo Uldis Siliņš. Pat pārkāpumos viņš ir

saprotamāks Tēvam un Mātei. Iemest, izkauties, ālētis, tas taču piedien jaunībai, vai ne? Būtu vieglāk?

Brālis un māsa, pat tuvinoties šajā aukstajā vidē, tomēr neglābjami attālinās, arī tad, kad atkal mēģina būt kopā. Ir par vēlu?

"Ugunsseju" veido samērā īsi epizožu uzplaisnījumi, daudzi trokšņi, pieaugot agresijai un destrukcijai. Netiek veidota psiholoģiski izsmalcināta pāreja no vienas tēlu attīstības izpausmes citā. Drīzāk tās pamatā ir "kustīgas bildes", kas asi iebelž, šos sitienus nemīkstinot ar izvērstu skaidrojumu. Visai šaurā Aktieru zāles telpa ir pieblīvēta ar dzelžiem (tie bieži tiek daudzīti cits pret citu), tā atgādina ķirurga vai pataloganatoma darba vietu. Bija gan jādodomā, kā šī izrāde darbotos tajā Nacionālā teātra "melnās kastes" zālē, kura vēl nav uzbūvēta, citā plašumā un vērienā. Iespējams, iznīcības tendencei būtu vēl varenāks spēks?

Vai šo auksto šaurību telpā un attiecībās var sasildīt? Kurts un Olga to mēģina, cerot uz dedzinošo spēku, jo negrib dzīvot kā viņu vecāki. Uguns attīra, tātad jānodedzina, lai būtu citādi? Tomēr ieguvums ir tikai ugunszīme sejā, kas Kurtu turpina gremdēt. Un tad šī pasaule tiek izpostīta.

Pārlicinošs ir viss aktieru ansamblis. Ļoti interesants ir Igora Šelegovska Kurts, kurš strauji un uzskatāmi nobriest, lai gan ne cerētajā virzienā. Nespējot rast to, ko gribētos, viņš dekadentiski grimst ugunī un dūmos. Kādā no ainām tēls uz īsu brīdi pat atgādina ievērojamo "Schaubühne" un kino aktieri Larsu Eidingeru kādā no viņa "trako lomu" skatiem. Fināls ir nežēlīgs, bet tieši tāpēc tas uzrunā. Jo – vai varēja būt citādi?

Izrāde rosina domāt par to, kā nepazaudēt būtisko; to, kāpēc vērts dzīvot. Taču būt bez ikdienišķām ilūzijām, ieklausoties arī nepatīkamajā.